KAUNO ISTORIJOS METRAŠTIS 2022/20
ISSN 1822-2617 (spausdintas)
ISSN 2335-8734 (internetinis)
https://doi.org/10.7220/2335-8734.20.1

Gabrielė JASIŪNIENĖ
Šiaulių „Aušros“ muziejus

Pacų heraldikos tradicija ir giminės didybės atspindžiai XVII a. antrojoje pusėje

Santrauka. *Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pirmieji herbai atsirado XIV a. pabaigoje – XV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų heraldika sudaryta iš kelių grupių: senųjų lietuvių ženklų, lenkiškų ir iš kitų Europos kraštų atneštų herbų. Straipsnyje atkreiptas dėmesys į Pacų giminės heraldiką XVII a. antrojoje pusėje. Žinoma, kad Pacai laikomi viena labiausiai XVII a. antrojoje pusėje įsigalėjusių LDK giminių. Pacų herbas – dviguba lelija (lenk. Gozdawa). Šiame herbe vaizduojama sidabro spalvos dviguba heraldinė lelija. Šalmo papuošale – povo plunksnos ir dviguba heraldinė lelija. Pacų atstovų heraldikos tradicijoje naudoti vienalaukiai ir jungtiniai herbai. Herbai vaizduoti antspauduose, knygų grafikoje, portretuose, architektūros interjere ir eksterjere. Pacų heraldikos tradicijoje herbas buvo svarbus visuomeninio statuso reprezentacijos ir didybės ženklas. Giminės atstovų herbai simbolizavo kilmės ir santuokos ryšius. Iki šių dienų dviguba lelija asocijuojasi su šia gimine ir mums primena vienos galingiausių XVII a. LDK giminių, Lietuvos italais tituluojamų Pacų atminimą.*

Reikšminiai žodžiai: *heraldika, herbas, Pacai, heraldikos tradicijos, antspaudas.*

Įvadas

Heraldikos atsiradimas XII a. antrojoje pusėje neatsiejamas nuo viduramžių fenomeno – riterystės ir riterių turnyrų. Turnyrų skaičiaus augimas ir ginklakalystės amato tobulėjimas, sąlygojęs galimybę kariui savo veidą apsaugoti geležiniu šalmu, iš dalies įtakojo herbų svarbos išaugimą XII–XIII a[1]. Norint atpažinti nuo galvos iki kojų apsišarvavusius karius priešininkus, prireikė specialių ženklų – herbų. Pamažu kaip riterių skiriamieji ženklai turnyruose atsiradę herbai plito riterių (nuo karaliaus iki eilinio riterio) aplinkoje. Akcentuotina, kad kiekvieną herbą sudaro skydas ir jame pavaizduota figūra – giminės, šeimos simbolis, paveldimas, skiriamasis ženklas. Kilmingųjų herbuose naudojama ne ką mažiau svarbi herbo sudėtinė

[1] Stephan Slater, *The complete book of heraldry. An international history of heraldry and its contemporary uses* (London: Hermes House, 2002), 6.

dalis – herbo šalmas su jo papuošalu ir skraiste. Neretai herbai turi rangų, titulų, pareigybių skiriamuosius ženklus. Tai – karūnos, kepurės, skrybėlės ir mantijos. Herbuose vaizduoti devizai, savininko inicialai. Iš šonų herbą galėjo laikyti skydininkai arba puošti laurų, palmės šakelės, kiti augalų motyvai. Aplink herbą, ypač XVII–XVIII a., pradėti vaizduoti įvairūs kariniai atributai – vėliavos, kalavijai, trimitai, patrankos su sviediniais ir pan.[2] Visos šios herbo sudėtinės dalys yra savitai reikšmingos, galinčios padėti pabrėžti jo savininko kilmę, santuokos ryšius, užimamas pareigas, gautus titulus ar pelnytus ordinus ir pan.

Skirtingai nei Vakarų Europoje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) pirmieji kilmingųjų herbai atsirado tik XIV a. pab. – XV a., o heraldikos tradicijos nusistovėjo dar vėliau. LDK kilmingųjų heraldiką veikė kelios tradicijos: senieji lietuvių ženklai, lenkiški ir iš kitų Europos kraštų atnešti herbai. Šiame straipsnyje nutarta atkreipti dėmesį į istoriografijoje Lietuvos italais tituluojamų Pacų giminės heraldiką. Straipsnio tikslas – remiantis publikuotais ir nepublikuotais šaltiniais aptarti Pacų giminės atstovų herbų sudarymo ypatybes ir heraldikos tradicijas XVII a. antrojoje pusėje.

Dviguba lelija XVII a. antrosios pusės galingiausių Pacų giminės atstovų heraldikoje

Pacai laikomi viena labiausiai XVII a. antrojoje pusėje įsigalėjusių LDK giminių. Apie Pacų heraldiką galima rasti informacijos senuosiuose herbynuose. Albertas Kojalavičius-Vijūkas „Vardyne“ („Nomenclator“) rašė, kad Pacai turėjo dvigubos lelijos herbą[3]. Tuo tarpu „Santraukoje“ („Compendium“) jis išskyrė, kad šiame herbe raudoname fone vaizduojama dviguba balta (sidabrinė) lelija, per vidurį perrišta auksiniu žiedu. Šalmo papuošale – povo uodega ir tokia pati lelija[4]. Pacams lelijos, arba Gozdavos (lenk. Gozdawa), herbą priskyrė ir Simonas Okolskis[5], Kasperas Niesieckis[6].

---

2 Edmundas Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį* (Vilnius: Versus aureus, 2004), 10–54.

3 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, sud. Sigitas Narbutas (Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015), 472.

4 Wojcieh Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają* (Kraków, 1897), 52.

5 Szymon Okolski, *Orbis Polonus,* t. 2, (Cracovia, 1641), 50–51.

6 Kasper Niesiecki, *Herbarz polski,* t. 7, (Lipsk, 1841), 219–230.

Tiesa, K. Niesieckis akcentavo, kad Pacų herbo šalme vaizduojama ne dviguba lelija, o pusmėnulis[7]. Būtent dvigubos lelijos herbą kaip giminės paveldimą skiriamąjį ženklą naudojo ir Pacų giminės atstovai. Kita vertus, derėtų paminėti, kad 1413 m. Horodlėje Daukša Kimantaitis priėmė Pižchalos (lenk. Pirzchala) herbą[8]. Doc. dr. Edmundas Rimša nurodė, kad Daukšos Kimantaičio sūnus valdovo maršalas Pacas Daukšaitis 1434 m. dokumentą tvirtino antspaudu su vietoje atsiradusiu simboliu[9], kuriame vaizduojamas greičiausiai apverstas skydas, perskelta papėde ir tašku skydo širdyje. Mokslininkas, remdamasis Józefu Wolffu[10], pažymėjo, kad Pacas Daukšaitis buvo Pacų giminės protėvis. Taigi, jeigu ši hipotezė pasitvirtintų, Pacų giminės lelijos herbas būtų trečiasis simbolis jų heraldikos tradicijoje[11]. Įdomu tai, kad J. Wolffas paminėjo, jog 1636 m. panegirikoje Pacų herbo šalmo papuošale vaizduotas pusmėnulis su žvaigžde[12]. Vis dėlto tiksliai negalima įvardyti Pacų herbo kilmės. Vienas iš variantų, kad tai galimai LDK susiformavęs herbas, kurio figūra buvo nusižiūrėta, ir šis herbas vėliau buvo polonizuotas. Kita vertus, negalima paneigti ir to, kad Pacų giminės atstovai, atsisakę senųjų simbolių, perėmė lenkišką herbą.

Paminėtina, kad yra išlikę nemažai LDK didikų Pacų atstovų heraldikos šaltinių – ne tik herbinių antspaudų, bet ir herbų, vaizduojamų knygų grafikoje, portretuose, bažnyčių puošyboje, ant antkapių ir pan. Šiame straipsnyje pristatysime keletą reprezentatyviausių ir įdomiausių XVII a. antrosios pusės šaltinių, per kuriuos parodoma Pacų giminės didybė, kilmės ir santuokos ryšiai, atskirų asmenų titulai ir užimamos pareigybės. Vieni tokių šaltinių yra portretai, kuriuose galima pamatyti ne tik portretuojamojo atvaizdą, bet ir herbą – kaip tam tikrą kilmės pabrėžimo ženklą. Pavyzdžiui, 1670 m. LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco portreto[13] viršutiniame kariajame kampe į ankstyvosios gotikos skydą panašiame skyde, raudonos spalvos lauke, vaizduojama balta (sidabrinė) heraldinė lelija. Skydo kraštai – aukso spalvos. Virš herbo skydo – bajoriška karūnėlė. Iš abiejų herbo šonų yra palmės šakelės, kurios apačioje sukryžiuotos ir perrištos kaspinu. Aplink herbą – savininko vardo, pavardės ir užimamų pareigybių pirmosios raidės – CH. P. S. M. D. L. C – Christophorus

[7] Kasper Niesiecki, *Herbarz polski,* t. 4, (Lipsk, 1839), 253.

[8] „Lenkijos karalystės šlėktų aktas“, *1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumentz i studia*), sud. Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak (Vilnius/Kraków: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013) 25–27.

[9] 1434 m. Paco Daukšaičio antspaudas, BCz., perg. 392.

[10] Józef Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, *ułożone i wydane przez Józefa Wolffa* (Petersburg, 1885), 4–5.

[11] Edmundas Rimša, „Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika“, *1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumentz i studia*), sud. Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak (Vilnius/Kraków: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013), 201–202.

[12] Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne,* 4.

[13] 1670 m. Kristupo Zigmanto Paco portretas su jo herbu, dailininkas Jurgis Danielius Šulcas, *NMKČD*, Mt 1357.

1 pav. 1670 m. Kristupo Zigmanto Paco portretas su jo herbu (dailininkas Jurgis Danielius Šulcas)

NMKČD, Mt 1357. R. Ropytės fot.

2 pav. XVII a. Mykolo Kazimiero Paco portretas su jo herbu

LDKVR, GEK 1714.

Pac Supremus Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarius (Kristupas Pacas aukščiausias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris) (žr. 1 pav.).

Kitame XVII a. portrete vaizduojamas LDK etmonas (1667–1682), Vilniaus vaivada (1669–1682) Mykolas Kazimieras Pacas. Viršutiniame dešiniame kampe – itin kuklus Paco herbas – nedideliame vėlyvosios gotikos skyde – balta dviguba heraldinė lelija[14] (žr. 2 pav.).

Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje iki šių dienų kabo XVII a. pabaigoje tapytas bažnyčios fundatoriaus, LDK etmono ir Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Paco visafigūris portretas[15]. Pirmajame plane ant puošnaus audinio vaizduojamas ne pats herbas, o tik Pacų herbinė figūra – sidabrinė dviguba lelija. Tai atminties, pagarbos LDK etmono ir Vilniaus vaivados giminei ženklas. Įdomus ir vertingas yra XVII a. herbinis Mykolo Kazimiero Paco (1624–1682) gobelenas arba vadinamoji portjera su jungtiniu Mykolo Kazimiero Paco herbu[16]. Atkreiptinas dėmesys, kad herbo širdyje, arba penktajame raudonos spalvos lauke herbo viduryje, yra Pacų dvigubos lelijos herbas. Pirmajame raudonos spalvos lauke – Mykolo Kazimiero Paco motinos Elžbietos Šemetaitės iš tėvo Vaclovo Šemetos paveldėtas herbas Gulbė (lenk. Łabędź). Antrajame šviesios aukso spalvos lauke – senelės iš tėvo pusės Reginos Valavičiūtės herbas Bogoria (lenk. Bogoria), kuriame vaizduojami du vienas į kitą atsukti iečių galai. Trečiajame šviesios aukso spalvos lauke pavaizduotas senelės iš motinos pusės Elžbietos Chodkevičiūtės iš tėvo Jurgio Chodkevičiaus paveldėtas herbas Koscieša (lenk. Kościesza), kuriame vaizduojama strėlė, perkirsta kryžma, o strėlės galas dvišakis. Įdomu, kad ketvirtajame raudonos spalvos lauke pavaizduotas Paco prosenelės iš motinos pusės Sofijos Sluckaitės[17] herbas raitelis. Virš jungtinio herbo skydo vaizduojami trys groteliniai šalmai su medalionais ant kaklų. Virš šalmų yra karūnėlės. Heraldinėje dešinėje vaizduojamo šalmo papuošale – povo plunksnos ir Kosciešos herbo figūra – strėlė dvišakiu galu, perkirsta kryžma. Viduriniame šalmo papuošale pavaizduotos povo plunksnos ir gulbės herbo figūra – į heraldinę dešinę žiūrinti gulbė. Heraldinėje kairėje vaizduojamo šalmo papuošale – Bogorijos herbo figūros – du ietigaliai. Iš šono herbą supa akanto lapų skraistė ir raidės M. K. P. K. W. H. W. W. X. L – Michał Kazimierz Pac kasztelan wileński hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego (Mykolas Kazimieras Pacas Vilniaus kaštelionas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis etmonas) (žr. 3 pav.).

[14] XVII a. Mykolo Kazimiero Paco portretas su jo herbu, *LDKVR*, GEK 1714.

[15] XVII a. LDK etmono, Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero portretas Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje.

[16] XVII a. Mykolo Kazimiero Paco gobelenas arba vadinamoji portjera su jungtiniu herbu, *LNM*, IM 2555.

[17] Genutė Kirkienė nurodo, kad Jurgis Chodkevičius antrą kartą buvo vedęs Slucko kunigaikštytę Sofiją. Pora susilaukė ne tik dviejų sūnų, bet ir dukters Elžbietos, kuri buvo ištekėjusi už Vaclovo Šemetos. Genutė Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008), 146.

3 pav. XVII a. Mykolo Kazimiero Paco gobelenas arba vadinamoji portjera su jungtiniu herbu

LNM, IM 2555. Autorės fot.

Tokį patį jungtinį herbą Mykolas Kazimieras Pacas naudojo ir savo herbiniuose antspauduose, tvirtindamas 1669 m., 1678–1680 m., 1682 m. laiškus[18] dėl Adutiškio dvaro mokesčių. Atkreiptinas dėmesys, kad antspauduose herbą supa akanto lapai ir palmės šakelės, o antspaudo legendoje įrašyta MICHAŁ KAZIMIERZ PAC WOIEWODA WILENSKI·HETMAN·-WIELKI·WXL· (Mykolas Kazimieras Pacas Vilniaus vaivada LDK didysis etmonas) (žr. 4 pav.).

Įdomu, kad dvigubos lelijos herbas, Mykolo Kazimiero Paco motinos, abiejų senelių ir prosenelės herbai vaizduoti ir XVII a. tapytame šio didiko portrete[19] (žr. 5 pav.). Tiesa, portrete vaizduojamas jungtinis herbas, palyginti su gobelene vaizduojamu herbu, yra mažiau įmantrus, puošnus. Jungtinis herbas vaizduojamas viršutiniame dešiniajame kūrinio kampe, netoli Mykolo Kazimiero Paco galvos. Herbo širdyje arba penktajame tamsiai mėlynos spalvos ir ovalo formos lauke vaizduojamas Pacų dvigubos lelijos herbas. Pirmajame tamsiai mėlynos spalvos lauke vaizduojama sidabrinė gulbė – Šemetų herbas Gulbė. Antrajame raudonos spalvos lauke vaizduojami du auksiniai vienas į kitą atsukti iečių galai – Valavičių herbas Bogoria. Verta atkreipti dėmesį į trečiąjį raudonos spalvos lauką, kuriame vaizduojamas Paco prosenelės iš motinos pusės Sofijos Sluckaitės herbas raitelis. Tuo tarpu XVII a. gobelene jungtiniame herbe šiame lauke buvo įkomponuotas Mykolo Kazimiero Paco senelės iš motinos pusės Elžbietos Chodkevičiūtės herbas Koscieša. Galima daryti prielaidą, kad galingesnės kunigaikščių Sluckų giminės herbas pavaizduotas garbingesnėje herbo vietoje nei

[18] 1669 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 1r.
1678 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 4r.
1679 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 5r.
1679 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 6r.
1679 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 7r.
1680 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 8r.
1682 m. Mykolo Kazimiero Paco herbinis antspaudas, *LMAVB* RS, f. 43, b. 3972, l. 9r.

[19] XVII a. Mykolo Kazimiero Paco portretas, nežinomas dailininkas, *LNDM,* T 4462.

mažiau įtakingesnių Chodkevičių. Paskutiniame ketvirtajame mėlynos spalvos lauke vaizduojama sidabrinė strėlė dvišakiu galu. Spėjama, kad norėta pavaizduoti Kosciešos herbą, bet kryžma taip ir liko nenutapyta. Jungtinis herbas įkomponuotas įmantriame kartuše, kurio kraštai yra aukso spalvos. Virš herbo skydo yra tamsiai mėlynos spalvos grotelinis šalmas. Virš jo – aukso spalvos karūnėlė. Herbo šalmo papuošale – trys stručio plunksnos. Pirmoji plunksna yra tamsiai mėlynos spalvos, antroji – balta (sidabrinė), o trečioji – raudona. Plunksnų spalvos atitinka herbe dominuojančias spalvas. Tai veikiau tapytojo meninis pasirinkimas, o ne heraldikos tradicija.

LDK literatūros kūriniai – dar viena niša, kur buvo galima demonstruoti savo herbus. Jolita Liškevičienė pažymi, kad sudėtinės herbų kompozicijos dažniausiai užimdavo visą knygos puslapį. Jos ne tik laikomos tikrosiomis leidinio puošmenomis, bet jomis pabrėžiamas leidinio reprezentatyvumas, išreiškiama ypatinga pagarba knygos dedikatui, paryškinamas didiko turtas ir jo visuomeninė padėtis[20]. Pavyzdžiui, 1640 m. Konrado Giotkės (?) graviūroje, dedikuotoje Stanislovui, Kristupui ir Mykolui Pacams, antraštinio lapo iliustracijoje[21] pavaizduotas tvora aptvertas

4 pav. 1682 m. Mykolo Kazimiero Paco antspaudas

LMAVB RS

5 pav. XVII a. Mykolo Kazimiero Paco portretas, nežinomas dailininkas

LNDM T 4462.

[20] Jolita Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998), 38–39.

[21] 1640 m. Pacų genealoginis medis leidinyje „Imago una ex omnibus et omnium... Stanislao, Chrisptophoro, Nicolao Paciis, maestis ex obitu optimi parentis filiis repraesentata a Leone Pogirski phil. Acad. Vilnen“. Vilnae: Typ. Acad. S. I., *LMAVB,* RSS L-17/2-3/9a.

6 pav. 1668 m. Kazimiero Paco herbas leidinyje Domestica Samogitiae Ducatus...

VUB III 152.

sodelis. Jame auga išsišakojusi lelija – genealoginis Pacų šeimos medis. Gėlės žiedė yra Stepono Paco portretas, kurį supa dar aštuoni susigiminiavusių šeimų herbų skydai[22]. 1668 m. leidinyje, skirtame Žemaitijos vyskupui Kazimierui Pacui, vaizduojamas jo herbas[23]. Augaliniais motyvais dekoruotame puošniame kartuše vaizduojama dviguba lelija. Virš herbo skydo – vyskupo mitra, o heraldinėje dešinėje – pastoralas. Apačioje herbo skydą laiko du nugaromis į jį atsirėmę angelai. Virš herbo kaspine lotynų kalba parašytas devizas „Integer est illis vigor & caelestis origo Æneid“ (žr. 6 pav.).

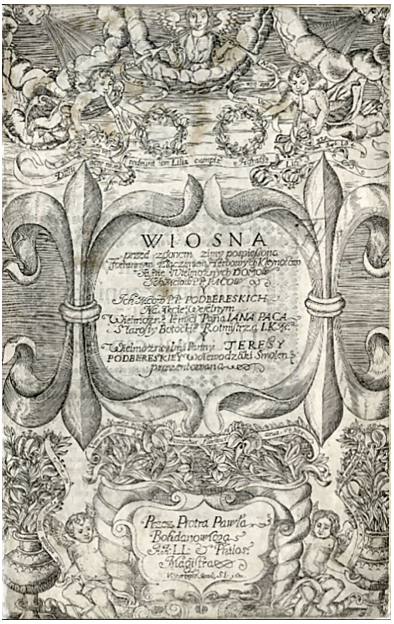
Įdomu, kad 1680 m. vestuvių panegirikoje[24], skirtoje Jonui Pacui ir Teresei Podbereskytei, vaizduojamos leidinio pavadinimą įrėminančios dvi dvigubos lelijos. Mažesnės lelijos puošia gausybės raguose angelų laikomus vainikėlius ir pan. (žr. 7 pav.). 1685 m. leidinyje yra Petro Mykolo Paco herbas[25] – dekoruotame kartuše vaizduojama Pacų dviguba lelija. Virš herbo skydo – grotelinis šalmas, karūnėlė, o šalmo papuošale – tik dviguba lelija. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė,

[22] Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose,* 67.

[23] 1668 m. Kazimiero Paco herbas leidinyje „Domestica Samogitiae Ducatus ornamenta, in venerationem amplissimorum decorum... Casimiri Pac episcopi Samogitiae dum ingreditur dioecesim obuiam producta a Chodkieviciano Crosensi S. I. Collegio“, Mitaviae: Typ. Michaelis Karnall, *VUB* III 152.

[24] 1680 m. *WIOSNA przed zgonem zimy pospieszona Fortunnym złączeniem Herbowych Kleynotow Jasnie Wielmożnych DOMOW Jch Mciow P. P. PACOW Y Jch Mcow P. P. PODBERESKICH Na Akcie Weselnym Wielmożne Iemsci Pana IANA PACA Starosty Botockie Rotmistrza I. K. M. Y Wielmożney Imsi Panny TERESSY PODBERESKIEY Woiewodzaki Smolen prætentowana*, Vilnae: Typ. Acad. S.I., *VUB* III 14490.

[25] 1685 m. Petro Mykolo Paco herbas leidinyje „Via lactea gloriae immortalis in polo Samogitae gentilitiis domus Pacianae“, Vilnae: Typ. Acad. S. I., *VUB* III 203.

7 pav. Pacų herbo motyvai 1680 m. leidinyje WIOSNA przed zgonem

VUB III 14490.

8 pav. 1685 m. Petro Mykolo Paco herbas leidinyje Via lactea...

VUB III 203.

kalavijai, ietys, vėliavos, patranka su sviediniais, statinė. Taip pat vaizduojamos raidės – P. M. P. C. G. D. S – Petrus Michael Pac Capitaneo Generali *Ducatus Samogitiæ* (Petras Mykolas Pacas Žemaitijos seniūnas) (žr. 8 pav.).

Vis dėlto reikėtų akcentuoti, kad Pacų giminės didybė bene geriausiai parodoma architektūros pastatų interjere ir eksterjere. Vilniaus šv. vysk. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedroje bazilikoje esančioje XVII a. Samuelio Paco atminimui įrengtoje epitafijoje puošniame kartuše vaizduojamas jungtinis šio asmens herbas[26]. Herbo pirmajame lauke – iš tėvo Mikalojaus Dominyko paveldėtas dvigubos lelijos herbas. Antrajame lauke – motinos Sofijos Sapiegaitės lapino (lenk. Lis) herbas. Trečiajame lauke – greičiausiai Samuelio senelės iš tėvo pusės herbas laivas (lenk. Korab). Ketvirtajame lauke – iš kunigaikščių Kapustų kilusios senelės iš motinos pusės Odrovonžo (h. Odrowąż) herbas – į katilo rankeną panaši lenkta figūra, sujungta su strėle. Virš herbo skydo pavaizduoti du groteliniai šalmai, o virš jų – karūnėlės. Heraldinėje dešinėje esančio šalmo papuošale, kaip spėjama, plunksnos, o heraldinėje kairėje esančio šalmo

[26] XVII a. Samuelio Paco jungtinis herbas Vilniaus šv. vysk. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedroje bazilikoje.

9 pav. XVII a. Samuelio Paco jungtinis herbas Vilniaus šv. vysk. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedroje bazilikoje

Autorės fot.

papuošale, kaip spėjama, ant dviejų kojų stovintis lapinas. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė (žr. 9 pav.).

Rimvydas Petrauskas teigė, kad XVII a. antrojoje pusėje trys Pacų giminės atstovai užėmė svarbiausias Lietuvos pasaulietines ir bažnytines pareigybes. Giminės valdžia ir įtaka atsispindėjo Jiezno rūmuose ir bažnytinėse fundacijose. LDK etmonas (1667–1682) ir Vilniaus vaivada (1669–1682) Mykolas Kazimieras Pacas XVII a. antrojoje pusėje Vilniuje pradėjo Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statybas[27]. Iki šių dienų virš įėjimo į ją išlikęs puošnus herbas[28] liudija fundatoriaus atmintį. Šiame herbe puošniame kartuše vaizduojama dviguba lelija, virš skydo – grotelinis šalmas. Šalmo papuošale – penkios stručio plunksnos. Virš jos – karūnėlė. Iš šonų herbą supa augalų motyvai ir mantija.

Mindaugas Paknys teigė, kad XVII a. antrojoje pusėje Kristupas Zigmantas Pacas pradėjo Pažaislio vienuolyno statybą. Tai vienas gražiausių ir prabangiausių, unikalus struktūra ir meniniais sprendimais architektūros ansamblis[29]. Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo pas Elzbietą (Pažaislio) bažnyčios vakariniame fasade vaizduojamas itin puošnus Kristupo Zigmanto Paco giminės herbas[30]. Augalų motyvais dekoruotame kartuše pavaizduota dviguba lelija. Viršuje virš herbo skydo – angelo galva, įkomponuota tarp sparnų. Tai galimai herbo laikytojas arba skydininkas. Virš jo į išorę išsikišusi karūna. Iš šonų herbą supa puošni dviejų klosčių mantija. Paminėtina, kad bažnyčios skliautų ornamentikoje taip pat vaizduojama Pacų herbinė figūra – dviguba lelija.

[27] Rimvydas Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos* (Vilnius: Baltos lankos, 2016), 150–151, 155.

[28] XVII a. Mykolo Kazimiero Paco herbas Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia.

[29] Mindaugas Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* (Vilnius: Aidai, 2008), 56.

[30] XVII a. Kristupo Zigmanto Paco herbas Švč. Mergelės Marijos apsilankymo pas Elzbietą (Pažaislio) bažnyčios vakariniame fasade.

Išvados

Pacai laikomi viena labiausiai XVII a. antrojoje pusėje įsigalėjusių LDK giminių. Iki šių dienų giminės atmintį liudija jos herbas – dviguba lelija. Apie šį herbą informacijos galima rasti Alberto Kojalavičiaus-Vijūko, Simono Okolskio, Kaspero Niesieckio herbynuose. Kita vertus, derėtų akcentuoti prielaidą, kad galimai dviguba lelija nebuvo pirmasis šios giminės simbolis. Tačiau galimai laikui bėgant šis ženklas įsigalėjo giminės atstovų heraldikos tradicijoje ir buvo plačiai naudojamas. Pacų atstovų heraldikos tradicijoje naudoti vienalaukiai ir jungtiniai herbai. Pavyzdžiui, 1670 m. LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco portrete vaizduotas vienalaukis herbas. Tuo tarpu XVII a. LDK didžiojo etmono ir Vilniaus kašteliono Mykolo Kazimiero Paco gobelene pavaizduotas jungtinis herbas. Herbai vaizduoti antspauduose, knygų grafikoje, portretuose, architektūros interjere ir eksterjere. Pavyzdžiui, Vilniuje virš įėjimo į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią yra išlikęs puošnus bažnyčios fundatoriaus Mykolo Kazimiero Paco herbas. Pacų heraldikos tradicijoje herbas buvo svarbus visuomeninio statuso reprezentacijos ir didybės ženklas. Pavyzdžiui, 1668 m. leidinyje vaizduojamas Žemaitijos vyskupo Kazimiero Paco herbas su dvasininko insignijomis. Pacų giminės atstovų herbai simbolizavo kilmės ir santuokos ryšius. Pavyzdžiui, Vilniaus šv. vysk. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedroje bazilikoje esančioje XVII a. Samuelio Paco atminimui įrengtoje epitafijoje vaizduoti jo tėvų (motinos ir tėvo) bei senelių (močiučių) iš abiejų pusių herbai. Pažymėtina, kad dviguba lelija dar iki šių dienų asocijuojasi su šia gimine ir mums primena vienos galingiausių XVII a. LDK giminių, Lietuvos italais tituluojamų Pacų atminimą.

Literatūra

Kirkienė, Genutė. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Kojałowicz Wijuk, Wojcieh. *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*. Kraków, 1897.

Liškevičienė, Jolita. *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.

Niesiecki, Kasper. *Herbarz polski.* T. 4, Lipsk, 1839.

———. *Herbarz polski.* T. 7. Lipsk, 1841.

Okolski, Szymon. *Orbis Polonus.* T. 2. Cracovia, 1641.

Kojalavičius-Vijūkas, Albertas. *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*. Sud. Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.

Paknys, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008.
Petrauskas, Rimvydas. *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*. Vilnius: Baltos lankos, 2016.
Rimša, Edmundas. „Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika". *1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumentz i studia*). Sud. Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak. Vilnius / Kraków: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, 173–254.
——— . *Heraldika. Iš praeities į dabartį.* Vilnius: Versus aureus, 2004.
Slater, Stephan. *The complete book of heraldry. An international history of heraldry and its contemporary uses*. London: Hermes House, 2002.
Wolff, Józef. *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, *ułożone i wydane przez Józefa Wolffa.* St. Petersburg, 1885.

Gabrielė JASIŪNIENĖ

HERALDIC TRADITION OF THE PACOWIE AND REFLECTIONS OF FAMILY MAJESTY IN THE 2ND HALF OF THE 17TH CENTURY

Summary

In in the Grand Duchy of Lithuania the first coats or arms for nobles appeared during the late 14–15th centuries. Heraldry of the nobility in the Grand Duchy of Lithuania was affected by several traditions: ancient Lithuanian signs, coats of arms of Poland and other European countries. This article analyzes the heraldry of the Pacowie family. It is known that in the 2nd half of the 17th century the Pacowie family was one of the most influential noble families in the Grand Duchy of Lithuania. Their coat of arms was Gozdawa, in which there are two fleurs-de-lis (double lily). Out of a crest coronet emerges a panaché of peacock plumes proper charged with the device of the shield. The members of Pacowie family used single-field and combined coats of arms. The coats of arms were depicted in seals, literature, portraits, and architecture. The coat of arms in the heraldic tradition of Pacowie was an important sign of the representation, majesty and belonging to the family. The coats of arms of Pacowie family members symbolized their social status, positions, family and marital lines. Double fleur de lis today remind us about the most influential noble families in the Grand Duchy of Lithuania – the Lithuanian "Italians" Pacowie family.

Keywords: heraldry, coat of arms, Pacowie, heraldic tradition, seal.